

УДК 332.1:330.34 (477)

С.Л. Шульц

Інститут регіональних досліджень НАН України

Концепція управління розвитком економічного простору регіонів України

Розглядаються науково-прикладні засади концепції управління економічним простором регіонів, визначено позитиви та пріоритети політики розширення і стиснення економічного простору регіонів та окреслено підходи до удосконалення регіональної політики в умовах формування поліцентричної моделі просторового розвитку.

Examined scientifically applied principles of conception of management of regions economic space, certainly positives and priorities of policy of expansion and compression of economic space of regions and outlined going near the improvement of regional policy in the conditions of forming of policentrichnoy model of spatial development.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Реалії життя підтверджують той факт, що регіональну політику України не можна назвати достатньо ефективною. Її реалізація не протидіяла посиленню поляризації економічного простору країни, депресивності окремих територій та загостренню міжрегіональних та внутрішньорегіональних диспропорцій. Вона призвела до негативних наслідків стиснення економічного простору регіонів України.

Крім того, ситуація в українських регіонах ускладнюється сучасними трансформаційними процесами у розвитку економіки країни пов'язаними із глобалізаційними викликами, структурними змінами та розвитком нових форм організації економічної діяльності. Така ситуація ставить нові завдання для розв'язання проблем регіонального розвитку та прийняття управлінських рішень на макрорівні та на регіональному рівні. Доволі низькі конкурентні позиції регіонів України на глобальному ринку, низька інтенсивність інтеграційних процесів у формуванні внутрішнього ринку країни, наявність загрозливих тенденцій у розвитку опорного каркасу системи розселення через деградацію сільської

поселенської мережі та інші негативні тенденції економічного розвитку регіонів потребують нових рішень від центральної та регіональної влади в сфері підвищення ефективності організації економічного простору регіонів. Відзначаючи актуальність проблематики удосконалення регіональної політики в Україні, слід акцентувати увагу як на необхідності переосмислення сутності процесів економічного розвитку у просторово-регіональному вимірі, так і формування чіткої наукової позиції щодо визначення перспектив модернізації регіональної політики в Україні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню методологічних підходів до визначення сутності економічного простору та його властивостей, інтеграційних засад його формування присвячені наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених: Е. Алаєва, О. Біякова, Д. Вардомського, А. Гранберга, А. Дружиніна, В. Княгініна, В. Лексіна, П. Мінакіра, Ю. Попкова, С. Суспіцина, В. Чекмарьова. Теоретико-методологічні засади сучасних просторових трансформацій економіки та шляхи удосконалення регіональної політики в Україні досліджувались в роботах багатьох вчених, зокрема: І. Бистрякова, М. Бутка, В. Василенка, В. Дергачова, Н. Мікули, В. Пилипів, Ю. Стадницького, С. Сонька, Д. Стеченко, І. Сторонянської, М. Фащевського, Л. Чернюк, Л. Шевчук та інших.

Цілі статті. Метою статті є визначення особливостей регіонально-просторових трансформацій в економіці України та обґрунтування напрямів удосконалення регіональної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Економічний простір доцільно розглядати не тільки як простір, що утворюється суб'єктами економічної діяльності шляхом формування функціональних та ієрархічних економічних взаємозв'язків чи середовище діяльності цих суб'єктів, а й як об'єкт управління. Слід враховувати те, що межі економічного простору регіону є динамічними і визначаються просторовими межами економічних зв'язків, що оконтурюють зону економічного співробітництва, силою впливу суб'єктів економічних відносин, наслідком дії якої є формування ринкових ареалів та силою тяжіння центрів міжпоселенських соціально-економічних зв'язків. Межі простору визначають його форму і величину. Термін межі простору можна

розглядати як у широкому, так і у вузькому розумінні. У широкому, тобто абстрактному – це межа економічної влади певного суб'єкту економічних відносин в економічному просторі. Поняття «економічного кордону» для економічної науки не нове.

Першими цей термін використали А.Леш і К.Пау. Останній аналізував форму ринкових зон на макrorівні і розглядав економічний регіон як ринок з межами обумовленими міжрегіональною конкуренцією. Проблема визначення економічного кордону піднімається і в просторовій теорії ринку Ф. Феттера, який сформулював закон ринкових ареалів [1, С. 89].

Більшість вчених пришли до думки, що економічна межа території може бути чітко окресленою на місцевості, а економічна межа простору завжди віртуальна і носить тимчасовий характер. Межа простору наближається до геометричної фігури, а форму лінії має лише за умов недосконалої конкуренції на ринку між двома суб'єктами [1, С.88-89].

Логіка виділення меж економічного простору регіону пов'язана також з логікою виділення зони тяжіння, що визначається для населених пунктів і залежить від поселенської мережі, її щільності. Цікаво, що в Росії середній ефективний радіус зон тяжіння навколо малого міста становить 50 км, великих міст – 100 км, а Москви і Санкт-Петербурга – 200 км. В Україні внаслідок вищої, ніж в Росії поселенської щільності найбільший радіус тяжіння для м. Києва становить понад 119 км, а для регіональних центрів цей показник коливається від 20 до 70 км [2, С.340].

Розміри та конфігурація економічного простору регіону пов'язані з двома процесами чи явищами – стисненням та розширенням. Саме ці явища лежать в центрі сучасної концепції управління розвитку економічного простору регіонів України. Якщо розширення простору відбувається внаслідок експансії (просторового поширення впливу в результаті конкурентної боротьби) і співробітництва або інтеграції суб'єктів господарювання, то стиснення – результат імплузії, комунікаційного освоєння простору, концентраційних процесів та зменшення інтенсивності господарського освоєння територій (контракції).

Концепція управління економічним простором регіону повинна спрямовуватись на врахування позитивних проявів

розширення та стиснення економічного простору регіонів (рис.1). Зберігаючи загальний вектор регіональної політики, сьогодні необхідно робити наголос на:

- розширенні економічного простору регіонів шляхом посилення інтеграційних тенденцій у соціальній та економічній сферах, що сприятиме не тільки зниженню рівня міжрегіональної диференціації та реалізації конвергентного сценарію розвитку регіонів України, а й розвитку регіональних ринків та розширенню мережених бізнес-структур. Крім того, регіони України повинні продовжувати приймати активну участь у зовнішньоекономічній діяльності: від транскордонної до макрорегіональної співпраці;
- використанні позитивів стиснення економічного простору регіонів країни, що полягають у підтримці розвитку українських міст, які є сьогодні центрами концентрації і регулювання економічних потоків, розбудові транспортної інфраструктури, як на міжрегіональному, так і на внутрішньорегіональному рівнях та підтримці активного розвитку, портових, прикордонних та інших зон інтенсивного розвитку.

З огляду на вищевказане, сучасна концепція управління процесами трансформації економічного простору регіонів повинна орієнтуватися на процеси регіоналізації та інтеграції, які слід розглядати як взаємопов'язані. Вони мають розглядатися крізь призму процесів децентралізації, що має супроводжуватися підвищенням рівня самодостатності та економічної активності регіонів, формуванням ефективної системи публічної влади, розширенням внутрішньодержавних та зовнішніх взаємовигідних економічних взаємодій. Функції держави за цих обставин мають трансформуватись з адміністративно-управлінських у інтеграційно-координуючі, а управління регіональним розвитком – з ієрархічного у мережеве, яке базується на принципах децентралізації та деконцентрації влади, пріоритетності партнерських горизонтальних відносин між органами управління, суб'єктами господарювання та населенням.

Рис. 1. Модель концепції управління розвитком економічного простору регіонів України

Перехід від традиційної для України парадигми управління регіональним розвитком - «парадигми міжрегіонального розподілу», в основу якої закладено перерозподіл бюджетних доходів між регіонами, до мережевої парадигми управління, яка передбачає домінування горизонтальних взаємодій на міжрегіональному рівні та орієнтацію на саморегулювання розвитку територіальних систем, зміцнення системи місцевого самоврядування та інтенсифікацію використання внутрішніх ресурсів. У відповідності з цим, концепція управління розвитком економічного простору регіонів України має базуватись на принципах регіональної політики, задекларованих в Концепції регіональної політики України, принципах саморегулювання та сталого просторового розвитку.

Загалом, регіонально-просторовий розвиток економіки України повинен здійснюватися на засадах єдності (соціально-економічної інтегрованості) національного економічного простору та поліцентричної моделі просторового розвитку. Поліцентризм слід розглядати як структурну особливість економічного простору або ж як принцип просторового розвитку. Економічний поліцентризм призводить до формування значної кількості центрів економічної активності (здебільшого на базі міст), а поліцентризм у сфері організації влади передбачає її децентралізацію та формування оптимально пропорційної кількості центрів контролю і впливу. Регіональна політика поліцентричного розвитку нівелює недоліки регіональної політики поляризованого розвитку. Вона враховує позитивний просторовий ефект концентраційних процесів і передбачає залучення якомога більшої площі території країни до процесів інтенсифікації економічної діяльності.

Світовий досвід засвідчує, що зростання концентрації населення у містах, яке є свідченням стиснення простору, призводить до зростання економіки. Яскравим прикладом існування такої залежності може слугувати Китай, де протягом останніх 10 років на фоні економічного піднесення рівень урбанізації зростає що десять років на 15% майже на 15 %, а протягом 1978-2008 рр. на 30%. В Україні зростання рівня урбанізації теж супроводжує висхідна динаміка ВРП на одну особу. До речі, такої залежності між динамікою кількості міських жителів і ВРП не спостерігається.

Сьогодні з 459 міст України 92 міста (майже 20% їх загальної кількості) мають кількість населення понад 50 тис. осіб. Найбільшу питому вагу за кількістю міст мають малі міста. За 20 років найвідчутніше зросла кількість населення у містах із чисельністю населення від 50 до 99,9 тис. осіб, а питома вага населення міст-мільйонерів у загальній кількості міських мешканців зменшилася. регіональні центри, питома вага населення яких коливається у межах від 30 до 50% чисельності міського населення регіонів. До найбільш урбанізованих регіонів України належать Донеччина (90% міського населення), Луганщина (86%) та Дніпропетровщина (83%). Низький ступінь урбанізації (менше 50%) характерний для Вінницької, Рівненської, Тернопільської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей.

З огляду на наявність проблем у розвитку національної міської мережі, регіональна політика сьогодні має сконцентруватись навколо комплексу заходів з посилення її локально-регіонального спрямування, зокрема: стратегічного планування розвитку національної міської мережі як в контексті виконання містами просторових функцій, так і в частині вирішення внутрішньоміських проблем; підтримки розвитку сільських територій з метою подолання депривації сільського населення, наслідком якої є поглиблення соціальної поляризації цих територій; регулювання міжтериторіальних зв'язків між містом, приміськими сільськими територіями та селом задля зменшення впливу нееквівалентності обміну між сільськими та урбанізованими територіям та покращення доступу до соціальних послуг.

Стратегічним завданням сучасної регіональної політики має стати також формування ефективно функціонуючих регіональних ринків товарів та послуг. Досягнення цієї мети потребує запровадження комплексу регулюючих заходів спрямованих на:

- мінімізацію міжрегіональної диференціації ємності ринків;
- зменшення рівня їх структурної та просторової поляризації;
- зростання рівня товарної концентрації;
- оптимізацію економічної концентрації та обмеження

монопольної діяльності і недосконалої просторової конкуренції;

- посилення інтегрованості регіональних ринків із внутрішнім ринком країни та зовнішніми ринками.

Першочерговими кроками на шляху реалізації вказаних завдань має стати оцінка ринкового потенціалу регіонів та проведення його моніторингу.

Модернізація просторового розвитку регіонів України полягає у підвищенні ефективності освоєння економічного простору регіонів шляхом застосування зонального підходу до визначення режиму господарського використання територій; підтримки процесів формування агломерацій та метрополій; посилення інфраструктурної складової просторового планування шляхом розбудови інфраструктурно-транспортних коридорів; розвитку портових, прикордонних та інших зон інтенсивного розвитку. Поєднання цих елементів просторового розвитку забезпечить формування поліцентричної структури економічного простору країни з виокремленням зон і поясів інтенсивного розвитку.

Висновок. Побудова ефективної національної економічної політики неможлива без продуманої державної регіональної політики, яка передбачатиме удосконалення механізмів узгодження різнорівневої взаємодії органів влади та сприятиме розробці стратегій і програм соціально-економічного розвитку регіонів України. Просторово-економічна політика повинна базуватись на поліцентричній моделі просторової організації економіки та спрямовуватись на досягнення ринкової ефективності з врахуванням стратегії розвитку не тільки регіонів, а й економічних районів країни, які є важливими елементами структурного каркасу економічного простору країни.

Список літератури

1. Зобова Л.Л. Феномен экономической границы [Електронний ресурс] / Л.Л. Зобова // Современные проблемы науки и образования . – 2009. – №3. – С. 88-91. – Режим доступа : <http://vak.ed.gov.ru>
2. Шульц С. Л. Економічний простір України: формування, структурування та управління: [монографія] / Світлана Шульц. – Львів: ІРД НАН України, 2010. – С. 340.